

českému chápání. Z drobností bych uvedl: Nesprávný je překlad ruského slova *ochranitelnyj* (ve spojení se slovem *tendencija*) jako *obranný*. Významově jasnější je jiný český ekvivalent — zpátečnický nebo konservativní. Tak na př. Jermilov píše, že se v *Idiotovi* „sociální protest a zpátečnické tendence navzájem nesnášejí“. Překlad („Sociální protest a obranné tendence se navzájem nesnášejí“, str. 214) zatemňuje smysl věty.

Jaroslav Mandát

Tibor Kardos: Doba humanismu v Uhrách (A magyarországi humanizmus kora, Budapest 1955, str. 463, ruské a italské resumé).

Kniha maďarského literárního historika Tibora Kardose *A magyarországi humanizmus kora* (*Doba humanismu v Uhrách*) je vyvrcholením jeho dosavadní badatelské práce. Je prvním svazkem připravovaných dějin uherského humanismu, který je zde sledován až do r. 1526. Tibor Kardos je profesorem dějin italské literatury na budapeštské univerzitě, avšak svůj odborný zájem věnoval hlavně vývoji maďarské kultury za husitství a humanismu, čemuž určil řadu důležitých studií i větší syntetickou práci *Középkori kultúra, középkori költészet* (*Středověká kultura, středověká poesie* — Bp. 1941).

Kardos vyšel názorově ze skupiny maďarských spisovatelů a vědců, shromážděných kolem časopisu *Apolló*, vycházejícím v Maďarsku v letech 1934—1940. Tento list v opozici proti oficiální kulturní politice horthyovského fašismu zdůrazňoval demokratické tradice přátelských vztahů Maďarů se sousedními národy, zejména s Čechy, Poláky a Jihoslovany. Byl orgánem mladé generace, která proti staré komparatistice usilovala o nové pojetí srovnávací literární a historické vědy a rozešla se s jednostranným zdůrazňováním západních vlivů, neboť se snažila objasnit především vztahy k nejbližším sousedům, v jejichž historickém rámci se vyvíjel i maďarský národ. Mezi spolupracovníky listu byl i dnešní přední znalec moderní maďarské literatury děkan László Bóka, profesor jihoslovanských dějin a literatur akademik László Hadrovics, badatel o česko-maďarských historických stycích Endre Kovács a jiní. Zde se Kardos, tehdy již vynikající znalec italské kultury, učil studovat uherský humanismus v bližších souvislostech středoevropských. Svědčí o tom jeho studie *Dalmácia, a magyar humanizmus kapuja* (*Dalmácie, brána maďarského humanismu* — *Apolló*, roč. 1939), kde si podrobněji povšiml působení vyspělé dalmatsko-dubrovnické literatury na rozvoj maďarské kultury 16. stol. i jeho práce o husitském původu prvních překladů bible do maďarštiny (*laikus mozgalom magyar bibliája*, Bp. 1931 a *A huszita biblia kalékezése*, Bp. 1953).

Ve svém posledním díle *A magyarországi humanizmus kora* Kardos pokusil se o ucelenou syntézu svých dosavadních znalostí a názorů. V osmi rozsáhlých kapitolách osvětlil vznik humanismu v Itálii, jeho rozšíření v zemích Střední Evropy, počátky humanismu v Uhrách, které klade do doby anjouovské i jeho rozkvět za Matyášce a Jagellonců. Název práce neodpovídá zcela obsahu; ve svých výkladech si všimá Kardos převážně humanismu maďarského, humanismus u ostatních národností Uher sleduje jenom v jeho vztazích k humanismu maďarskému. Slováky pak úplně opomíjí, anebo je jako Martina* Trnavského řadí k Maďarům. Humanismus označuje Kardos podle běžné terminologie jako ideologii mladého měšťanstva, ve skutečnosti jej však chápe mnohem širě. Vycházeje z krise feudalismu ve 14. a 15. stol. rozumí pod ním jednak každý protifeudální projev usilující o změnu daného stavu, ať už jde o lidová kacířství či kritiku humanistických vzdělanců, jednak literární a uměleckou tvorbu, která tyto jevy obráží. Při tom proň neexistuje rozpor mezi lidovou a umělcov slovesností, mezi folklorem a „vyšší literaturou“. Důležitým prvkem jeho pojetí je představa lidového humanismu, známá již odjinud (u nás o ní uvažoval prof. Wollman), která je Kardosem velmi důkladně a konkrétně rozpracována. Petr Rákoš ve své recenzi (*Slavia* 1957, č. 2) poněkud nepřesně uvádí, že Kardos užívá termínu lidový humanismus pro humanismus v jazyce národním, přístupném lidu, a že rozlišuje ještě podle Ivaščenka humanismus lidu, který však na rozdíl od něho připouští jenom ve smyslu pronikání prvků lidového myšlení do děl velkých humanistů. Ve skutečnosti však Kardos termín Ivaščenkův zdvořile, ale jasně odmítá a lidový humanismus pojímá v duchu svého širokého chápání humanismu jako každé lidové protifeudální hnutí té doby s jemu odpovídající ideologií i jejím místem v humanistické tvorbě. Tomuto výkladu věnuje úvodní kapitolu, kde na příkladech lidových italských rebelií a kacířství (povstání Fra Dolcinovo, učení františkána Gioacchina da Fiore a j.) ukazuje; že ztělesňovaly nejen odpor lidu k feudálnímu řádu, ale i jeho hledání nových kulturních hodnot. Lidová kacířství byla výrazem jeho vlastního tvořivého života, lid jimi vytvářel svou kulturu a jeho představy a požadavky se odtud dostaly i do děl velkých středověkých utopistů, Campanelly, Moora a j. Lidová kultura byla také základem tvorby Danta, Petrarce, Boccaccia, jež Kardos označuje za

první významné představitele lidového humanismu. Z tohoto plnokrevného, životného italského humanismu pak přímo vyrůstal sám Shakespeare. Kardos se nespokojuje pouze se zkoumáním lidu jako ideového činitele humanistické literatury, ale objasňuje i jeho účast při vzniku jednotlivých slovesných druhů. Je to zvláště satira, jež je bezprostředně vytvářena v lidovém prostředí; bez ní je nemyslitelná tvorba Rabelaisa, Villona, Boccaccia i j. Kardos ukazuje, jak lidová kultura svou zdravou náboženskostí i plnokrevným pohledem na život obohacovala a spoluvytvářela umělou literaturu humanistickou, která se ve své vzdělancké podobě vyvíjela většinou směrem k ateismu (Lorenzo Valla, Giordano Bruno a j.)

Nedostatkem Kardosovým jsou četné násilné politické aktualisace, které jej vedou na př. k vyvodům o revoluční askesi středověkých kacířských sekt a jiným málo přesvědčivým úvahám. Při sledování lidových kacířských a revolučních hnutí věnuje Kardos mnoho místa bogomilismu a husitství. V theoretických výkladech o bogomilismu používá vesměs zastaralé literatury, což pochopitelně jeho práci nepříspívá, avšak velmi cenné jsou části, pojednávající o vlivu bogomilismu v jižních Uhrách ve 14. století, zvláště o jeho pronikání do pětikostelské university. Universita v Pětikostelí byla založena r. 1367 Ludvíkem Anjou s úkolem bojovat proti ideologii rostoucích kacířských hnutí a měla velký význam pro počátky humanismu v Uhrách. Byla zřízena po vzoru universit v Padově a Bologni a byla v úzkém styku s Prahou. Nejvíce však byla ovlivněna neklidným lidovým okolím, v němž vznikla, ačkoliv feudální patroni university se snažili tomuto vlivu všemožně bránit. Tak na př. pětikostelský kanovník, mistr Jan Pražský, byl církevní vrchností zbaven své hodnosti pro hlásání revolučních myšlenek. O síle kacířského hnutí i vlivu bogomilismu v jižních Uhrách máme představu z universitních přednášek proti kacířství. I do nich pronikly lidové prvky, jež se zde projeví na příklad výpady proti majetku i zdůrazňováním šlechtické ušlechtilosti proti rodovému šlechtictví; tím se hlásila ideologie měšťanská. Bogomilské prvky možno pozorovat i v legendě o sv. Františku, která vznikla v universitním okruhu kolem r. 1370 a byla napsána maďarsky. Odtud se Kardos dostal i k zhodnocení významu kacířských hnutí pro rozvoj národních jazyků, který ukazuje především na vlivu husitství v Uhrách. Shrnuje tu dosavadní výsledky svého bádání o husitském původu maďarské bible; píše o kacířském středisku, které se vytvořilo v jižních Uhrách po r. 1420, kdy se stalo útočištěm uprchlých českých adamitů, pikardů a později i vlastních husitů, kteří se tu přidávali k uherským patařům. Cenné jsou i Kardosovy pohledy na pronikání husitství a jeho předchůdců do Uher ještě před husitskou revolucí. Zmínuje se na př. o tom, že již r. 1400 se nacházely ve farní knihovně v Sibini kázání Milíče z Kroměříže a v souvislosti s tím vzpomíná i překladu evangelia do domácího jazyka od vůdčího představitele bosenských patařů Hvala z r. 1404. Patařiny byli také Tamás Pécsi a Bálint Ujlaki, první překladatelé bible do maďarštiny (překládali ji asi 1416—1441), kteří studovali v letech 1399—1411 na pražské universitě a pozměnili na mnoha místech text bible v duchu svých husitských názorů. Odsuzovali feudální útlak a již v čistě humanistickém duchu hovořili o zákonech lidskosti a vzdělanosti.

Nejpodrobněji zkoumá Kardos rozvoj humanismu za Matyáše a Jagellonců. Všestranně se zabývá zvláště postavou básníka Jánose Pannonia, v jehož díle se pozvedl maďarský humanismus na evropskou úroveň. Pannonius chápal umění jako službu lidství, objevil maďarské literatuře osobní lyriku a dal svým básním velké mírové a svobodomilovné poselství. I když psal latinsky měl — snad první v Uhrách — porozumění i pro lidovou poezii a prohláшал, že velké umělecké city je možno vyjádřit i prostými lidovými slovy. Od Pannonia tu vedla přímá linie k Bálintu Balassimu, prvnímu básnickému géniovi maďarského jazyka. Kardos poukázal také na podobnost mezi Pannoniem a Kochanowským. V Pannoniovi osobní lyrice vidí přímo jeden ze vzorů Kochanowského Elegií. Při hodnocení skupiny Vítězovy a Pannoniovy však myslím příliš přikře odsuzuje jejich spiknutí proti králi Matyášovi, které nebylo jen projevem odporu feudální aristokracie proti panovníkovým centralizačním snahám, nýbrž i humanistickou kritikou jeho expansivní západní politiky, která oslabovala zemi před tureckým nebezpečím. (V této souvislosti měl své oprávnění i Kallinachův pamflet na Matyáše z r. 1463.)

Poměrně málo a nepřesně hovoří autor o českých humanistech na Matyášově dvoře. Nejvýznamnějšího z nich, Jana Filipce, líčí jako syna husitských rodičů, ač šlo již o České bratry, nezmiňuje se o jeho činnosti na místě olomouckého biskupa, kdy založil r. 1484 v Brně první knihtiskárnu a jiných důležitých skutečnostech. Nevidí, že čeští humanisté přinášeli do Uher vyspělou českou humanistickou kulturu, jež tam nahrazovala v tomto období již slábnoucí podněty italské. S tím souvisí u Kardose i opomíjení významu češtiny pro Matyášovu uherskou listinu. Jak ukazují poslední výzkumy (Varsík, Macůrek), česká listina, vydávaná uherskými králi, nebyla vydávána ve zvláštní české kanceláři, jak tvrdí

Kniezsa, nýbrž v uherské a sice hlavně ve styku se slovanskými oblastmi Uher. Četné nálezy české listiny v Uhrách z té doby dokládají její velkou rozšířenost. Zdá se, že tu čeština nebyla pouze řečí diplomatickou, ale působila podnětně na rozvoj národních jazyků slovanských i samotné maďarštiny.

Více místa věnuje Kardos českým humanistům u Jagellonců, Šlechtovi a Hasištejnskému. Šlechtův Mikrokosmos pokládá za vynikající dílo soudobého materialismu. U Hasištejnského snad až příliš vyzdvihuje jeho cit pro sociální problémy, který byl spíše běžným humanistickým filantropismem (na př. *De miseria humana*). Nicméně z jeho rozboru, myslím, správně vyplývá, že náš tehdejší latinský humanismus třeba hodnotit kladněji, než se dosud činilo, neboť byl plně na výši pokrokových úkolů doby. Nelze tu stále poukazovat na jeho uzavřenou jazykovou formu, ale nutno také přihlížet k jeho obsahu. Významnou složkou humanistického písemnictví v Uhrách za Jagellonců byla tematika protitureckého boje, která stmelovala ke společné akci balkánské i středoevropské národy. Kardos osvětil toto úsilí na protitureckých spisech dubrovnického humanisty Felice Pentanzia, díle Martina Trnavského i jiných a významně tím podepřel historické práce Elekesovy o protitureckých bojích v 15. stol. Z naší strany možno ještě dodat, že u slovanských spisovatelů se objevila v té souvislosti již také myšlenka slovanské jednoty a sounáležitosti, jako na př. v Polské kronice Matěje Měchovity, a po Moháči pak i v celé řadě prací dalších. Pro srovnávací studium je důležitý i Kardosův poukaz na význam Krakova pro jagellonský humanismus (a později samozřejmě také pro uherskou reformaci). V Krakově byla rozšířena na počátku 16. století škola nominalisty Dunse Scotta, k jejímž stoupencům patřil i přední ideolog Dózsova povstání Ambrus Túrkevei, který se pravděpodobně nejvíce podílel na formulaci pověstných Dózsových projevů, nejvýznamnějších dokladů revolučního myšlení ve středověkých Uhrách. Uherský humanismus působil naopak zase na rozvoj humanismu polského, tak právněpolitické dílo Valentina Ecchia *De rei publice administratione dialogus*, vydané r. 1520 v Krakově, ovlivnilo plodně i obdobný spis Frycze Modrzewského.

Kardos tu dochází k faktu vzájemné spolupráce a souběžného vývoje humanismu polského, českého, maďarského i jihoslovanského. To je jistě jeden z nejpozruhodnějších kladů jeho práce, i když k těmto skutečnostem vždy plně nepřihlíží a svým odborným vzděláním se dává často strhnout k přečnování vlivů italských. Kardos vykonal na veliké, poctivé práce již tím, že na tyto věci poukázal a že se tu snažil novým způsobem použít srovnávací metody pro objasnění vnitřního vývoje maďarského především v jeho nejbližších středoevropských souvislostech. Učinit více mu zabránila mimo jiné též nedostatečná znalost slovanských jazyků, takže byl v mnohých otázkách, týkajících se slovanské problematiky, odkázán na namnoze zastaralou cizojazyčnou literaturu.

Pro maďarskou vědu má jeho dílo význam základní. Spolu s pracemi Jánose Horvátha dává důkladný obraz o dějinách maďarského humanismu, přináší umnohé nové postřehy i hodnocení. K nejzdařilejším místům patří části o literární skupině Szatmáriové a humanismu Jánose Víteze a Jánose Pannonia. Pro nás je zvláště cenný výklad o husitství v Uhrách, o jeho vztazích k bogomilismu, i jednotlivé podněty k hodnocení našeho latinského humanismu. Přes některé nedostatky je Kardosova práce dílem vynikajícím, zasluhujícím plně pozornosti naší odborné veřejnosti.

Richard Pražák

Jan Rypka a spolupracovníci: Dějiny perské a tádzické literatury. Praha, ČSAV, 1956. 486 stran, 11 listů obrazových příloh.

Národy Východu a jejich svérázné kultury se dnes u nás těší stále větší pozornosti. Tento zájem se v neposlední řadě týká i jejich písemnictví. Perská literatura zaujímá mezi nimi místo nadmíru významné: vzpomeneň, jenom jmen jako Firdausi, Háfiz, Saadí a j. Do češtiny byl již přeložen nejeden z pokladů perského písemnictví; zájemcům o toto písemnictví však doposud chýběl přístupný pramen poučení o jeho dějinách. Byli odkázáni na těžko dosažitelné cizojazyčné práce, dnes namnoze již zastaralé, případně na hesla v naučných slovnících. Ještě před několika lety by si byl sotva kdo pomyslíl, že vyjdou důkladné český psané dějiny perské literatury; vždyť taková práce chýbí v odborné literatuře mnohem větších národů, nežli je národ český.

Dějiny perské literatury zpracoval kolektiv odborníků pod vedením akademika Jana Rypky. Jméno Jana Rypky, věhlasného iranisty, který se nedávno dožil 70 let, je dobře známo v širokých kruzích naší veřejnosti. Ostatní autoři jsou vesměs jeho žáci, vědecktí pracovníci Orientálního ústavu ČSAV.

První část knihy tvoří *Dějiny avestské, staroperské a středoperské literatury* od Otakara Klímy (s. 17—68). Výklady o literárních památkách jsou spojeny — což je zvláště zde nevyhnutelně nutné — s výklady o jazyku, společenském zřízení, náboženských předsta-